

УДК 355.45.519.816

В.С. Афанасенко, В.І. Пасічник, А.Л. Злотніков

Харківський університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, Харків

КРИТЕРІЇ І ПОКАЗНИКИ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ОСОБОВОГО СКЛАДУ ПОВІТРЯНИХ СИЛ

На основі аналізу підходів до здійснення оцінювання психологічної підготовки військовослужбовців, визначення понять «ефективність психологічної підготовки», «показники і критерії оцінювання ефективності психологічної підготовки», конкретизації компонентів психологічної підготовленості обґрунтовано основний критерій і показники оцінювання ефективності психологічної підготовки особового складу Повітряних Сил Збройних сил України.

Ключові слова: психологічна підготовка, ефективність психологічної підготовки, критерії і показники оцінювання ефективності психологічної підготовки, компоненти психологічної підготовленості військовослужбовців.

Вступ

Постановка проблеми. Психологічна підготовка військовослужбовців завжди була, є і буде у подальшому залишатися визначальним чинником досягнення успіху їх бойової діяльності, забезпечення надійності виконання бойових завдань. Багатовіковий бойовий досвід людства свідчить, що неякісна психологічна підготовка воїнів часто ставала причиною їх деморалізації у екстремальних умовах бою, призводила до масових психогенних розладів, зриву виконання бойових завдань. Нажаль, і у ході антитерористичної операції на Донбасі мали місце випадки, які підтверджують важливість вдосконалення існуючої нині системи психологічної підготовки особового складу Збройних Сил України та розроблення і використання на практиці зручної і надійної методики оцінювання його психологічної підготовленості до виконання завдань за призначенням. Саме результати такого оцінювання мають лежати в основі прийняття управлінських рішень щодо відбору особового складу для виконання бойових завдань та оптимального використання людських ресурсів, а також здійснення необхідних організаційних, психокорекційних, соціально-психологічних, психолого-педагогічних й інших впливів щодо підвищення рівня психологічної підготовленості військовослужбовців до бойової діяльності.

Аналіз практики морально-психологічного забезпечення (МПЗ) виконання навчально-бойових та бойових завдань особовим складом Повітряних Сил Збройних Сил України свідчить, що на теперішній час науково-теоретичний та методичний рівень проведення заходів психологічної підготовки військовослужбовців не у повній мірі відповідає сучасним вимогам. Значне коло питань організації та здійснення психологічної підготовки особового складу не визначені у вигляді науково та методично обґрунто-

ваних практичних рекомендацій. На теперішній час має місце ряд протиріч: між необхідністю впровадження оптимальної системи психологічної підготовки особового складу до виконання завдань за призначенням і недостатньою науково-методичною та матеріально-технічною забезпеченістю цього інноваційного процесу; між усвідомленням суб'єктом військового управління значимості психологічної підготовленості особового складу до виконання професійних завдань та недостатньою компетентністю певних посадових осіб щодо її формування у підлеглих; між важливістю реалізації моніторингу ефективності психологічної підготовки особового складу підрозділів і частин та відсутністю на сьогоднішній день оптимального набору обґрунтованих критеріїв, показників і способу здійснення такого моніторингу.

Зазначені положення актуалізують важливість нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз наукових джерел свідчить про неоднозначність пояснення та використання понять «показники» і «критерії», а часто й їх підміну одним іншим. Найчастіше авторами вказується, що під показником слід розуміти:

- 1) свідчення, доказ, ознаку чого-небудь;
- 2) наочні дані про результати якоїсь роботи, якогось процесу; дані про досягнення в чому-небудь;
- 3) дані, які свідчать про кількість чого-небудь [1 – 3].

Під критерієм найчастіше розуміють підставу для оцінки, визначення або класифікації чогось, певне мірило [1, 4]. Так, наприклад, філософський термін «критерій» трактується як ознака, мірило, засіб перевірки того чи іншого твердження, гіпотези [5].

У своїй праці В.П. Горднов роз'яснює, що *показник ефективності* – це кількісна міра досягнення

цілей. Він має бути інструментом аналізу та задовольняти вимогам: відповідність цілям і завданням; зрозумілість фізичного змісту; чутливість до зміни характеристик елементів системи, зручність обчислення й використання [6]. *Критерієм ефективності* зазначений автор називає сукупність ознак, яким має задовольняти найкраще рішення.

Ю.П. Бабков та М.М. Адамчук у своїй статті зазначають, що під терміном «критерій ефективності» найчастіше розуміється умова на основі якої здійснюється визначення показника ефективності [7]. «Критерій» формулюється у вигляді деякого висловлювання про якісне або кількісне значення показника, що визначає бажані властивості складної системи. При цьому автори зазначають, що можливе введення як основного так і часткових критеріїв. Термін «показник ефективності», як вказують зазначені автори, виражає собою кількісну міру відповідності досягнутих результатів необхідним значенням щодо прийнятого критерію.

Результати оглядово-аналітичного дослідження сучасних наукових джерел свідчать про різноманіття підходів науковців і до визначення поняття «ефективність». На наш погляд, це обумовлено складністю зазначеного феномена й відсутністю загальних придатних для його вимірювання параметрів. Разом з цим, всі автори аналізованих праць солідарні у розумінні ефективності як інтегрального кількісно-якісного феномена, що визначає собою співвідношення між результатами та тими зусиллями, які були використані у процесі діяльності [8 – 10]. На думку дослідників поняття «ефективність» нерозривно пов'язане зі ступенем реалізації потенційних можливостей певної системи та її впливом на досягнення кінцевих цілей. На основі аналізу наукових праць поняття «ефективність психологічної підготовки» може бути представлено як відносна інтегральна кількісно-якісна характеристика, яка визначається співвідношенням між досягнутим результатом, що виявляється у певному рівні психологічної підготовленості особового складу, та затраченими зусиллями й ресурсами на її формування.

Поряд з цим, аналіз значної кількості наукових праць, присвячених проблематиці психологічної підготовки фахівців ризиконебезпечних професій у різних силових структурах нашої країни засвідчив, що на теперішній час не існує чітко визначеної та бездоганно обґрунтованої системи критеріїв та показників оцінювання ефективності психологічної підготовки. Частина дослідників спрямовують увагу у своїх працях лише на окремі показники оцінювання ефективності психологічної підготовки, інші відходять від цілісного розгляду психологічної підготовки, як двоєдиного процесу формування психологічної готовності та психічної стійкості особового складу, й обмежуються критеріями чи показниками

оцінювання лише однієї із зазначених складових. Так, наприклад, у підручнику «Екстремальна психологія» групою авторів розкривається варіант оцінювання психологічної підготовки персоналу підрозділів Державної служби України з надзвичайних ситуацій за трьома показниками:

- 1) організація психологічної підготовки і керівництво нею;
- 2) теоретична підготовка персоналу;
- 3) психологічна готовність персоналу [11].

При цьому критерії не визначаються, а наведені у якості показників характеристики не досить відповідають сутності розкритого вище поняття «показник». Крім того, коли мова йде про оцінку ефективності цього виду професійної підготовки то наголос має робитись на визначенні ступеня реалізації його мети – досягненні високого рівня психологічної підготовленості особового складу, що визначає надійність виконання завдань та підтримання адекватного психофізіологічного функціонування у екстремальних умовах.

Виходячи з того, що зміст психологічної підготовки (який конкретизується навчальною програмою), організаційні основи процесу її реалізації, забезпечення кадровими та матеріальними ресурсами її здійснення є майже однаковими для частин Повітряних Сил, саме результативність має бути мірилом такого оцінювання. Тому досягнення кращого результату при майже однакових можливостях й затрачених ресурсах є свідченням вищого рівня ефективності психологічної підготовки у тій чи іншій військовій частині. У зв'язку з цим актуальним постає питання визначення оптимального набору критеріїв та показників оцінювання ефективності психологічної підготовки військовослужбовців Повітряних Сил, як основи для подальшого розроблення методики такого оцінювання.

Метою статті є обґрунтування критеріїв і показників оцінювання ефективності психологічної підготовки військовослужбовців Повітряних Сил.

Виклад основного матеріалу

Результати проведеного нами теоретичного дослідження зазначеної вище проблеми дозволили встановити, що обґрунтовуючи показники та критерії оцінювання ефективності психологічної підготовки військовослужбовців Повітряних Сил, необхідно виходити із таких положень:

- оцінювання ефективності психологічної підготовки має здійснюватись у контексті розгляду її як *системи*, тобто необхідне врахування всіх її взаємопов'язаних елементів (суб'єкта; об'єкта; мети; результату; змісту та методів, прийомів і організаційних форм впливу на особовий склад; засобів здійснення психологічного впливу), адже зміна характеристик кожного з них призводить до зміни стану системи в цілому;

- психологічна підготовка є процесом формування у військовослужбовців психологічної готовності до майбутніх дій та їх психічної стійкості до негативних впливів умов діяльності [12]. При цьому психологічну готовність розуміють як стан змобілізованості психіки військовослужбовця на активні, рішучі, дії, націленість на подолання майбутніх труднощів, а психічну стійкість як систему психічних якостей військовослужбовця, яка визначає його здатність зберігати оптимальний рівень психічного функціонування у звичайних та екстремальних умовах [12 – 14]. Тому оцінювання ефективності психологічної підготовки військовослужбовців має здійснюватись з точки зору її процесуальної побудови, а саме: чіткого уявлення про кінцевий результат та алгоритм його досягнення; визначення конкретних завдань для досягнення кінцевого результату; наявності логічно побудованого погодженого за часом, силами, засобами, методами впливу комплексного плану реалізації завдань; якісної організації заходів психологічної підготовки та взаємодії його суб'єктів при їх проведенні; здійснення контролю, аналізу, оцінювання результативності та корекції процесу психологічної підготовки;

- психологічна підготовка, як науково обґрунтоване формування професійно важливих психологічних, моральних та фізичних якостей військовослужбовця, а також соціально-психологічних характеристик військових колективів [13], може оцінюватись з точки зору її відповідності сучасним науковим вимогам щодо методологічного, організаційного, методичного та матеріально-технічного підґрунтя здійснення формуючих впливів;

- як результат цілеспрямованої діяльності суб'єкта психологічного забезпечення бойових дій військ психологічна підготовка має оцінюватись ступенем сформованості у особового складу професійно важливих якостей та психічних утворень, необхідних для надійного виконання завдань у ризиконебезпечних умовах (знань, умінь, навичок, настанов, звичок).

Узагальнюючи наведені положення можна зробити висновок, що найбільш об'єктивно оцінювання ефективності психологічної підготовки може бути здійснене при реалізації інтегративного підходу, коли аналізуються: характеристики елементів функціонуючої системи психологічної підготовки; оптимальність побудови процесу її реалізації; відповідність формуючих впливів сучасним науковим вимогам щодо методологічного, організаційного, методичного і матеріально-технічного підґрунтя їх здійснення; результативність проведених заходів. Кажучи про результативність заходів психологічної підготовки ми розуміємо, що вона досягає максимуму, коли у повному обсязі реалізується мета психологічної підготовки – забезпечується сформованість

психологічної готовності до дій і психічної стійкості особового складу до екстремальних впливів бойової обстановки. Такий результируючий феномен процесу психологічної підготовки військовослужбовців у ряді наукових праць визначається як їх психологічна підготовленість до діяльності [15 – 17]. Психологічна підготовленість військовослужбовців до виконання професійних завдань в екстремальних умовах є головною умовою не допущення зриву діяльності та послаблення негативних наслідків психогенних впливів екстремальних стрес-факторів на особовий склад. Тобто, поняття «психологічна підготовленість» є інтегральною результируючою характеристикою, яка поєднує сформованість психологічної готовності та психічної стійкості військовослужбовців, і є основною умовою успішності їх навчально-бойової чи бойової діяльності. Введення цього поняття не протирічить положенням керівних документів та загально прийнятим сучасним науковим поглядам, які у якості двоєдиної мети психологічної підготовки фахівців ризиконебезпечних професій визначають формування психологічної готовності до професійних дій та психічної стійкості при їх реалізації. Зазначене поняття дозволяє за допомогою однієї категорії визначити реалізованість вказаної двоєдиної мети. При цьому воно об'єднує дві характеристики, які мають досить умовне розмежування, у зв'язку з чим на практиці завжди постає проблема диференціації взаємопов'язаних структурних елементів психічної стійкості та психологічної готовності.

Так, на основі аналізу значної кількості сучасних наукових праць Н.С. Пенькова у своїй науковій роботі вказує, що у загальному вигляді психологічна готовність є структурою, яка включає у себе: психологічне ставлення (ціннісно-мотиваційне) до того чи іншого виду діяльності та конкретного майбутнього завдання; адекватні вимогам майбутньої діяльності риси характеру, здібності, темперамент, типологічні особливості нервової системи; необхідні професійні, службові, бойові, фізичні якості; знання, навички й уміння; стійкі професійно важливі особливості сприйняття, уваги, мислення, емоційних, регуляторних і вольових процесів [17].

Поряд з цим, у дослідженні Н.В. Юр'євої теж на основі узагальнення сучасних поглядів науковців робиться висновок, що психічну стійкість (як поняття, що є більш широким ніж «емоційна стійкість» чи «стресостійкість» та включає їх у себе) детермінують емоційні, мотиваційні, когнітивні та поведінкові конструкти, які людина актуалізує для адаптації до стресогенних трудових і життєвих ситуацій, а також використовує для трансформації взаємодії зі стресовою ситуацією [18].

Як бачимо, психологічна готовність та психічна стійкість у певній мірі детермінуються досить подібними структурними елементами, а це підтвер-

джує доцільність використання при оцінюванні результативності психологічної підготовки узагальненої об'єднуючої ці феномени характеристики «психологічна підготовленість».

Таким чином, на основі наведеного вище матеріалу ми обгрунтовано можемо зробити висновок, що ефективність психологічної підготовки військовослужбовців, як характеристика, що оцінює ступінь досягнення поставленої мети, визначається, перш за все, рівнем психологічної підготовленості особового складу. Поряд з цим, виходячи із сутності психологічної підготовки як системи та науково обгрунтованого цілеспрямованого процесу, цілком очевидним є те, що її ефективність залежить від: рівня професіоналізму суб'єкта та професійної кваліфікації об'єкта; використання оптимального набору методів, прийомів, форм, засобів впливу на особовий склад і їх застосування у відповідності з сучасними принципами, теоретико-методологічними підходами та напрацьованими технологіями; від якості планування та організації цього виду професійної підготовки особового складу, контролю за здійсненням та наявності засобів його об'єктивного оцінювання й ін.

Спираючись на все зазначене, можна зробити висновок, що оцінку ефективності психологічної підготовки військовослужбовців Повітряних Сил доцільно здійснювати на основі поєднання оцінювання її змісту, процесу, а також характеристик структурних елементів системи психологічної підготовки з оцінюванням її результативності, тобто встановленням рівня психологічної підготовленості особового складу. Такий підхід є доцільним, оскільки поняття «результативність» не є тотожним поняттю «ефективність», адже досягти певного результату можна і не найоптимальнішим шляхом (наприклад, за рахунок часових та ресурсних перевитрат й ін.).

Отже, на основі зазначених вище прийнятих науковим співтовариством поглядів щодо сутності критеріїв ефективності, ми маємо підстави *основним критерієм ефективності психологічної підготовки назвати психологічну підготовленість особового складу до виконання завдань за призначенням* – інтегральну результуючу характеристику, яка поєднує сформованість психологічної готовності та психічної стійкості військовослужбовців, і є основною умовою успішності їх навчально-бойової чи бойової діяльності. Відповідно, *показниками ефективності психологічної підготовки є підстави вважати кількісну міру сформованості компонентів психологічної підготовленості особового складу*.

Проведений аналіз наукової літератури засвідчив, що вчені по-різному підходять до визначення компонентів психологічної підготовленості до діяльності. Своєрідність компонентної структури ви-

значається у залежності від мети дослідження та характеру конкретної діяльності, підготовка до якої при цьому вивчається. Так, В.В. Ягупов основними структурними компонентами психологічної підготовленості військовослужбовців називає:

- мотиваційний (прагнення подолати труднощі майбутнього бою і розуміння необхідності їх подолання, оцінка своїх можливостей щодо управління психічними станами та діями на основі накопиченого досвіду);
- пізнавальний (забезпечується необхідним обсягом відповідної інформації, який потрібен для цілеспрямованої діяльності в екстремальних умовах бойової обстановки);
- емоційний (переживання почуття впевненості або сумніву у своїй готовності до подолання труднощів сучасного бою, уміння управляти своїми емоційно-вольовими процесами в екстремальних умовах);
- вольовий (забезпечує можливість подолання труднощів сучасного бою) [12].

Л.О. Матохнюк у психологічній підготовленості майбутніх офіцерів до успішного виконання професійної діяльності визначила три компоненти: *мотиваційно-ціннісний* (потреба успішно виконувати професійні завдання, стійка позитивна мотивація до професії, інтереси, ідеали фахівця, вищі почуття, переконання в необхідності професії, бажання досягти успіху і показати себе з кращого боку та ін.); *когнітивний* (знання професійних обов'язків, функцій, оцінка їх суспільної значущості, знання способів, методів, засобів вирішення професійних завдань, усвідомлення своїх можливостей, здібностей, знання особливостей та ймовірних змін у службовій діяльності та ін.); *операційно-діяльнісний* (продуктивне сприйняття, навички емоційно-вольової саморегуляції, організованість, комунікабельність та ін.) [19].

У структурі психологічної підготовленості пожежних-рятувальників до професійної діяльності О.С. Колесніченком було виділено п'ять основних компонентів: *когнітивний* (уявлення про майбутні труднощі, умови виконання завдань, обсяг знань, прийомів, засобів і способів досягнення мети тощо), *мотиваційний* (розуміння державної значущості вирішуваних завдань, добросовісне виконання службового обов'язку, відповідальність, моральна нормативність, прагнення досягнення успіху тощо), *вольовий* (наполегливість, рішучість, завзятість, витримка, самовладання, стресостійкість, емоційно-вольова стійкість), *типологічний* (тип нервової системи, сила і врівноваженість нервових процесів, нервово-психічна стійкість і самовладання, адаптаційні здібності тощо) і *регуляторний* (здатність управляти своїми почуттями, емоціями та поведінкою, самоконтроль, здатність протистояти роздратуванню і пригнічувати негативні емоції, страх) [20].

Близькими до позиції попереднього науковця є погляди М.І. Мар'їна та Ю.Г. Касперовича, які основними компонентами психологічної підготовленості розглядають наступні [15]:

мотиваційний: гуманістична спрямованість службово-бойової діяльності; глибоке розуміння й усвідомлення державного значення й важливості виконуваних завдань; громадянська мужність, принциповість; свідоме прагнення до подолання труднощів;

емоційно-вольовий: емоційна стійкість до тривалих напружених навантажень; готовність до ризику, небезпеки, віра у свої сили і у можливість надання допомоги товаришами по службі; відповідальність, самостійність та рішучість при виконанні професійних завдань;

когнітивний: стійкість пізнавальних процесів, вірне уявлення про майбутні труднощі, умови, вимоги служби; уміння правильно розуміти й оцінювати мотиви поведінки товаришів і соціально-психологічні явища у колективі; знання хитрощів та прийомів, які застосовуються протиборчою стороною;

регулятивний: уміння управляти своїми емоціями, знімати нервово-психічну напругу й втому; мобілізуватися на виконання завдань і підтримання високої працездатності; здатність викликати бажані психічні стани;

поведінковий (операційний): уміння орієнтуватися й адекватно поводитися в психологічно складній ситуації; адаптивність до умов виконання завдань в екстремальних умовах; здатність швидко аналізувати й упевнено діяти при впливі екстремальних стрес-факторів; внутрішня зібраність, відповідальність; урівноваженість, самооцінка.

На нашу думку останній з наведених переліків компонентів психологічної підготовленості є найбільш різнобічним, повним та відповідним меті нашого наукового пошуку щодо встановлення на їх основі показників оцінювання ефективності психологічної підготовки військовослужбовців Повітряних Сил. Виходячи з розуміння сутності та змісту зазначених компонентів робимо висновок, що психологічна підготовленість не є їх простою сумою, а вага кожного з них щодо ролі у підтриманні психологічної готовності та психічної стійкості за різних умов змінюється. Проте є всі підстави розглядати у якості показників оцінювання ефективності психологічної підготовки саме ступінь сформованості компонентів психологічної підготовленості військовослужбовців.

Порівнюючи значення показників, можна отримати інформацію про наявні проблемні питання у формуванні психологічної підготовленості військового фахівця, тобто стає зрозумілим який саме компонент недостатньо сформований та які впливи

мають бути реалізовані для виправлення ситуації. При цьому є можливість визначення рівнів сформованості від низького (незадовільного) до високого як вказаних компонентів, так і психологічної підготовленості в цілому.

Проведений аналіз наукової літератури показав, що, в основному, виділяють три рівні психологічної підготовленості до професійної діяльності [13, 21, 22]:

1) низький, або непрофесійний рівень – військовослужбовець психологічно не підготовлений, він недостатньо компетентний, не має досвіду практичної діяльності;

2) середній, або передпрофесійний рівень, який характеризується незакінченістю формування психологічної підготовленості до виконання професійних функцій;

3) високий, або професійний рівень, який характеризується можливістю здійснювати спеціальну діяльність з високою якістю за різних психологічних умов.

Визначені показники, основний критерій, та рівні сформованості компонентів психологічної підготовленості є підґрунтям для розроблення методики оцінювання психологічної підготовки військовослужбовців Повітряних Сил, яка має стати технологією моніторингу її ефективності та засобом отримання зворотного зв'язку для подальшого вдосконалення змісту, системи та процесу зазначеного виду професійної підготовки особового складу.

Висновки

Таким чином, викладені вище положення дозволяють зробити наступні узагальнення:

- основним критерієм оцінювання ефективності психологічної підготовки особового складу обґрунтовано може бути визначена психологічна підготовленість військовослужбовців до виконання завдань за призначенням;

- психологічна підготовленість військовослужбовців до бойової діяльності є багатоконцентним динамічним утворенням, у структуру якого входять: мотиваційний, емоційно-вольовий, когнітивний, регулятивний та поведінковий компоненти;

- рівень психологічної підготовленості особового складу визначається сформованістю зазначених компонентів, тому показниками оцінювання ефективності психологічної підготовки доцільно визначити ступінь сформованості компонентів психологічної підготовленості особового складу;

Напрямок подальшого дослідження є розроблення на основі обґрунтованого основного критерію, показників та рівнів сформованості компонентів психологічної підготовленості методики оцінювання ефективності психологічної підготовки військовослужбовців Повітряних Сил.

Список літератури

1. Маслій О.М. Компоненти, критерії, показники та рівні сформованості готовності до професійної діяльності майбутніх офіцерів тилу [Текст] / О.М. Маслій // Збірник наукових праць Національної академії ДПС України. – Хмельницький, 2010. – № 54. – С. 74-78.
2. Дьяченко М.И. Психологический словарь-справочник [Текст] / М. И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович. – Мн. : Харвест, 2001. – 576 с.
3. Климов Е.А. Психология профессионала [Текст] / Е.А. Климов. – М. : Знание, 1996. – 530 с.
4. Шмаков О.М. Словник офіцера внутрішніх військ з воєнно-наукових питань [Текст] / О.М. Шмаков. – Х. : Акад. ВВ МВС України, 2009. – 518 с.
5. Философский словарь [Текст] / Под ред. И.Т. Фролова. – М. : Мысль, 1997. – 582 с.
6. Городнов В.П. Методи кількісної оцінки рішень та моделювання службово-бойових дій частин і підрозділів внутрішніх військ [Текст]: навч. посібник. / В.П. Городнов. – Х. : Акад. ВВ МВС України, 2006. – 266 с.
7. Бабков Ю.П. Показники і критерії оцінювання ефективності застосування угруповань військ (Сил) НГУ [Текст] / Ю.П. Бабков, М. М. Адамчук // Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил. – Х. : ХУПС ім. Івана Кожедуба, 2015. – Вип. 2 (43). – С. 13-18.
8. Немов Р.С. Социально-психологический анализ эффективной деятельности коллектива [Текст] / Р.С. Немов. – М. : Педагогика, 1984. – 285 с.
9. Пасичник В.И. Психологические особенности эффективной управленческой деятельности руководителей групп авиационных специалистов (на примере групп инженерно-авиационного обеспечения) [Текст]: дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.09 / Пасичник Владимир Иванович. – Х., 2004. – 184 с.
10. Щекин Г.В. Как эффективно управлять людьми: психология кадрового менеджмента [Текст]: учеб. пособие / Г.В. Щекин. – К. : МАУП, 1999. – 400 с.
11. Экстремальна психологія [Текст]: підручник / О.П. Євсюков, А.С. Куфлієвський та ін.; за заг. ред. проф. О. В. Тімченка. – К. : Август Трейд, 2007. – 502 с.
12. Ягунов В.В. Військова психологія [Текст]: підручник / В.В. Ягунов. – К. : Тандем, 2004. – 656 с.
13. Макаревич О.П. Психологічна підготовка особистості до поведінки в складних ситуаціях [Текст]: монографія / О.П. Макаревич. – К. : НАОУ, 2001. – 183 с.
14. Готовность к деятельности в напряженных ситуациях. Психологический аспект [Текст] / М.И. Виноградова, М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович, В.А. Пономаренко. – Минск: БГУ, 1998. – 148 с.
15. Марьин М.И. Психологическое обеспечение антитеррористической деятельности [Текст]: учеб. пособие / М.И. Марьин, Ю.Г. Касперович. – М.: Академия, 2007. – 208 с.
16. Теорія та практика психологічної допомоги [Текст]: навч. посіб. / В.І. Пасичник, І.І. Ліпатов, Л.Ф. Шестопалова та ін. – Х. : Акад. ВВ МВС України, 2011. – 250 с.
17. Пенькова Н.С. Психологічна готовність військово-службовців Національної гвардії України до службово-бойової діяльності у процесі проведення антитерористичної операції [Текст]: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.09 / Пенькова Наталя Євгенівна. – Х., 2015. – 193 с.
18. Юр'єва Н.В. Мотиваційні ресурси стресостійкості військовослужбовців підрозділів Національної гвардії України з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних [Текст]: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.09 / Наталя Вікторівна Юр'єва. – Х., 2015. – 231 с.
19. Матохнюк Л.О. Дослідження процесу формування психологічної готовності курсантів-прикордонників інженерних груп до професійної діяльності в ВВНЗ [Текст] / Л.О. Матохнюк // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2006. – Вип. 10 (34). – С. 222-229.
20. Колесніченко О.С. Психологічна готовність працівників МНС України до професійної діяльності в екстремальних умовах [Текст]: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.09 / О. С. Колесніченко. – Х., 2011. – 23 с.
21. Козяр М.М. Екстремально-професійна підготовка до діяльності у надзвичайних ситуаціях [Текст] / М.М. Козяр. – Л.: СПОЛОМ, 2004. – 376 с.
22. Кретчак О.М. Формування професійної підготовленості працівників міліції: психологічний аспект [Текст] / О.М. Кретчак // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – К.: НУВС, 2004. – № 28. – С. 417 – 421.

Надійшла до редколегії 18.05.2015

Рецензент: д-р військ. наук, проф. О.М. Шмаков, Харківський університет Повітряних Сил України ім. І. Кожедуба, Харків.

КРИТЕРИИ И ПОКАЗАТЕЛИ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ ЛИЧНОГО СОСТАВА ВОЗДУШНЫХ СИЛ

В.С. Афанасенко, В.И. Пасичник, А.Л. Злотников

На основании анализа подходов к осуществлению оценивания психологической подготовки военнослужащих, определения понятий «эффективность психологической подготовки», «показатели и критерии оценивания эффективности психологической подготовки», конкретизации компонентов психологической подготовленности обоснованы основные критерии и показатели оценивания эффективности психологической подготовки личного состава Воздушных сил Вооруженных Сил Украины.

Ключевые слова: психологическая подготовка, эффективность психологической подготовки, критерии и показатели оценивания эффективности психологической подготовки, компоненты психологической подготовленности военнослужащих.

CRITERIA AND INDEXES OF EVALUATION OF EFFICIENCY OF PSYCHOLOGICAL PREPARATION OF PERSONNEL OF AIRCRAFTS

V.S. Afanasenko, V.I. Pasichnik, A.L. Zlotnikov

On the basis of analysis of going near realization of evaluation of psychological preparation of servicemen, determination of concepts "efficiency of psychological preparation", "indexes and criteria of evaluation of efficiency of psychological preparation", specification of components of psychological preparedness are reasonable basic criterion and indexes of evaluation of efficiency of psychological preparation of personnel of Aircrafts of Armed forces of Ukraine.

Keywords: psychological preparation, efficiency of psychological preparation, criteria and indexes of evaluation of efficiency of psychological preparation, component of psychological preparedness of servicemen.